Sayı/*Number* 10 Ağustos / *August* 2011 ISSN 1308-2922

PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

PAMUKKALE UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE



Kapak Bilgi : IV. Murad'ın Bağdat Seferi'ne Gidişi, ALBÜM, TSMK H. 2134, v. 1a.

Evliya Çelebi
ÖZEL SAYISI

PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

PAMUKKALE UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

Sayı/*Number* 10 Ağustos /*August* 2011 ISSN 1308 - 2922

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü
Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına
Doç. Dr. Bilal SÖĞÜT

Editör
Doç. Dr. Mehmet Yaşar ERTAŞ

Hakemli bilimsel bir dergi olan PAUSBED yılda üç kez yayımlanmaktadır.
Dergide yayımlanan çalışmalardan, kaynak gösterilmek şartıyla alıntı yapılabilir.
Çalışmaların tüm sorumluluğu yazarına/yazarlarına aittir.

Grafik ve Dizgi
Gülderen ALTINTAŞ

Baskı
Turkuaz Ofset
0258 372 21 11

Yazışma Adresi
Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Rektörlük Binası Kat: 2
Kınıklı Yerleşkesi 20070 Kınıklı – DENİZLİ / TÜRKİYE
Tel. + 90 (258) 296 22 10 Fax. +90 (258) 296 23 47
e-posta: **pausbed@pau.edu.tr**

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Ceyhun Vedat UYGUR
Doç. Dr. Ali Rıza ERDEM
Doç. Dr. Aydın SARI
Doç. Dr. İsmet PARLAK
Doç. Dr. Nurten SARICA
Doç. Dr. Selçuk Burak HAŞILOĞLU
Doç. Dr. Şükran TOK
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ali SARI
Yrd. Doç. Dr. Mehmet YILMAZ
Yrd. Doç. Dr. Saim CİRTİL
Yrd. Doç. Dr. Türkan ERDOĞAN
Dr. Coşkun DAŞBACAK

Hakem Kurulu

Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Arif BİLGİN	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Fahrettin TIZLAK	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. H. Mustafa ERAVCI	Karaman Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet MEDER	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Selahattin ÖZÇELİK	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Yunus BALCI	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr Behset KARACA	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. M.Yaşar ERTAŞ	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Nurten SARICA	Pamukkale Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Selim KARAHASANOĞLU	Pamukkale Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Abdullah TAMİZKAN	Ege Üniversitesi

Dergimizin bu sayısına gönderilen makaleleri değerlendiren hakem kuruluna teşekkürlerimizi sunarız.

Sekreterya
Recep DURMUŞ
Azize ŞIRALI EKMEKÇİ

İÇİNDEKİLER/*CONTENTS*

Mehmet Ali ÜNAL **1**
Evliya Çelebi'ye Göre Bir Osmanlı Veziri: Seydi Ahmed Paşa
An Ottoman Vizier According to Evliya Çelebi: Seydi Ahmed Pasha

Jean-Louis BACQUÉ-GRAMMONT **25**
Hayranlık Uyandıran Kültür Şokları: Batı Avrupa'dan ve Osmanlı'dan Birkaç Örnek
Le Choc Des Cultures Décliné à L'admiratif: Quelques Exemples Ouest-Européens et Ottomans

Mehmet Yaşar ERTAŞ **43**
Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Yollar: Kaldırımlar, Köprüler ve Kervansaraylar
The Roads in the Seyahatname of Evliya: Highways, Bridges and Caravanserais

Nurettin GEMİCİ..... **55**
Evliya Çelebi Medine'de
Evliya Çelebi in Medina

Yasemin BEYAZIT..... **67**
Evliya Çelebi'nin Sunduğu Önemli Bir Portre: Bitlis Hanı Abdal Han
An Important Portrait as Presented by Evliya Çelebi: Abdal Khan of Bitlis

Mehmet Yaşar ERTAŞ - Kağan EĞNİM..... **83**
Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Hastalıklar
Diseases in the Evliya Celebi's Travelbook

Selim PARLAZ **109**
Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde Cenova ve Cenovalılar
Genoa and the Genoese in Evliya Çelebi's Travelbook

Türkan ERDOĞAN..... **117**
Alexander W. Kinglake'in Eothen Adlı Seyahatnamesinde Doğu-Batı İmgesi ve İnsan Tasvirleri
East-West Image and Human Descriptions in Alexander W. Kinglake's Eothen

Bekir BİÇER..... **127**
Seyyahların Gözüyle Türkistan'ın İstilası
The Invasion of Turkistan Through the Eyes Traweller

Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Sayı 10, 2011, Sayfa 109-116

EVLİYA ÇELEBİ'NİN SEYAHATNAMESİ'NDE CENOVA VE CENOVALILAR

Selim PARLAZ*

Özet
Evliya Çelebi, kaleme aldığı seyahatnamesi ile kültürel, edebi, tarihi vb. birçok alanda zengin bir kaynak bırakmıştır. 1635 yılında İstanbul'dan başlattığı ve yaklaşık yarım asır süren seyahati sırasında Anadolu'da, Karadeniz ve Ege Adaları'nda ticari ve denizcilik faaliyetleriyle öne çıkmış olan Cenevizlilerle ilgili tarihsel birikime de yer vermiştir. Evliya, gerek kendi dönemi gerekse kendinden önceki dönemlerle ilgili Osmanlı coğrafyasındaki Ceneviz varlığını, bırakmış oldukları tarihi eserleri kendine özgü üslubuyla nakletmiştir. Bu çalışma ise, seyahatnamedeki bilgilere dayanarak Evliya'nın gezdiği yerlerdeki Ceneviz varlığının durumu, tarihi mirası ve XVII. yüzyıldaki yansımasını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Evliya Çelebi, Seyahatname, Cenova, Galata, Sakız Adası, Kefe*

GENOA AND THE GENOESE IN EVLIYA ÇELEBI'S TRAVEL BOOK

Abstract
Evliya Çelebi left a rich resource with his travel book in many fields such as culture, literature, history and so on. He also gave the historical background related to Genoese which gained prominence in the commercial and maritime activities in Anatolia, Black Sea and the Aegean Islands during his travel initiated in 1635 in İstanbul and lasted approximately fifty years. He conveyed in his unique style the Genoese presence and their historical heritage in the Ottoman land both during and before his time. Basing on the information in his travel book, this study aims to display the Genoese presence in the places he travelled, their historical heritage and the reverberations attached.

Key Words: *Evliya Çelebi, Travel Book, Genoa, Galata, Chios, Kefe*

1. GİRİŞ

Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'ne dayanarak Cenova ve Cenovalıları konu edinen daha önce yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır. Bununla birlikte Cenevizlilerle ilgili yapılan birçok çalışmada Evliya Çelebi'nin anlatısından yararlanılmıştır. Bunlardan biri L. Mitler'in The Genoese in Galata:1453-1682 başlıklı çalışmasıdır. Eserinde Galata kelimesinin etimolojisi üzerinde dururken seyahatnameden yararlanmıştır. Ayrıca, Evliya'nın Galata kulesi ile ilgili açıklamalarından ve tanımlamalarından hareketle Galata hakkında bilgi verir. XVII. yüzyılda IV. Murad döneminde Galata'nın toplam nüfusuyla ilgili açıklamalara da yer verir.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'ni kaynak olarak kullanan bir diğer tarihçi Halil İnalcık'tır. Ottoman Galata 1453-1553 başlıklı çalışmasında Galata'nın fiziki özelliklerinden bahsederken seyahatnameden alıntılar yapmıştır. XVII. yüzyıl ortasında Galata'daki nüfusun yapısını açıklarken denizcilerden, tüccarlardan, zanaatkarlardan, marangozlardan ve kalafatçılardan oluştuğunu belirtmiştir. Müslümanların çoğunluğunun Arap topraklarından geldiğini Cezayir modasında giyindiğini aynı zamanda çok zengin deniz kaptanlarının bulunduğunu ifade etmiştir. Bununla beraber Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinden alıntı yapılan eserler arasında Robert Mantran'ın Images De Galata Au XVII Siecle ve Gilles Veinstein'in From the Italians to the Ottomans: The case of the Northern Black Sea coast in the sixteenth century çalışmalarını da sayabiliriz.

* Arş. Gör., Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, DENİZLİ
e-posta: sparlaz@pau.edu.tr

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Cenova ve Cenovalılar konulu bu çalışmanın ağırlık noktasında Karadeniz ve çevresi, İstanbul, Batı ve Güney Anadolu ile Ege Adaları'nda yaşayan Cenovalıların izlerinden hareketle Evliya'nın onlar hakkında vermiş olduğu bilgiler yer almaktadır. Seyahati boyunca Cenovalılar hakkında kendi dönemiyle ilgili bilgiler verdiği gibi kendinden önceki yıllara ait Cenevizlilere ilişkin rivayet ve tarihsel malumata da değinmiştir. Bu makalede Evliya Çelebi'nin yaklaşık olarak 50 yıl süren seyahati üzerinden Cenova'ya ve Cenovalılara ait izlenimleri, bıraktıkları izleri, tarihi eserleri ve ekonomik faaliyetleri gibi hususlar incelenecektir.

Yazar, seyahatnamesinde Avrupa'daki birçok Frenk devletine yer vermiştir. Portekiz, Hollanda, Macaristan, Lehistan gibi devletlerin yanı sıra bahsettiği Latin devletlerinden biri Venedik diğeri de Cenova cumhuriyetiydi. Cenova ülkesini ziyaret etmemiş olsa da onlarla ilgili muhtelif bilgilere hemen her cildinde rastlamak mümkündür. Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde bulunan nüshalardan aktarılan ciltlerden I.sinde İstanbul ve çevresinden bahsedilirken Cenevizler tarafından kurulan Galata özellikle, mimari yapısıyla ve Ceneviz izleriyle anlatılmıştır. Evliya Çelebi, seyahatnamesinin II. cildinde Cenevizlerin Karadeniz'de yaptırdığı kalelerin isimlerinden bahsetmektedir. Buna göre, Bartın, İnebolu, Vona, Göreli, Kiliye ve Azak kaleleri Ceneviz yapılarıydı. Bu ise Sinop, Karadeniz, Kırım, Trabzon ve havalisinde Osmanlılardan önce ve belirli bir süre onlarla beraber varlıklarını koruduklarına işaret etmekteydi. IX. ciltte ise Fethiye, Foça, Antalya, Balat ve Sakız Adası'ndaki Cenevizlilerin tarihi mirasına dikkat çekmektedir.

Seyyah, Cenevizlilerle ilgili verdiği bilgilerin kaynağını açıklamasa da kendi gözlemleri dışındaki malumat için çok çeşitli kaynaklar kullanmıştır. Çünkü, Onun Seyahatname'de anlattığı tarihsel bilgiler için çeşitli dillerde yazılmış tarih kitapları kullandığı ve resmi belgelerden yararlandığı bilinmektedir[1].

Seyahatname'de Cenevizliler için Devlet-i Ciniviz, Devlet-i Cineviz şeklinde geçen ifadeler görülmektedir. Bununla beraber, Evliya yer yer Cenovalılar için farklı terimler de kullanmıştır. Bazı yerlerde Ceneviz Frengi bazen de Ceneviz keferesi ya da küffarı şeklinde geçmiştir. Bazen de Cenevizliler yerine Freng-i bed-reng sıfatını tercih etmiştir[2].

Yazar, seyahatnamesinde, sıkça söz sanatlarını kullanırken özellikle yabancı ve gayrimüslim toplulukları çeşitli teşbihlerle tanımlamıştır. Mesala, Kazak-ı Ak, (İnatçı Kazak), Portukal-ı dal (avare Portekizli), Erdel-i erzel, (utanmaz Transilvanyalılar) Macar-ı füccar (zinacı Macarlar) gibi olumsuz anlam ifade eden sıfatları sıkça kullansa da Cenevizliler için doğrudan böyle bir söz sanatı kullanmamıştır[3].

2. GALATA

Galata ile ilgili bilgilerin yer aldığı kısımda İstanbul ve çevresi anlatılır. Evliya, İstanbul'un Osmanlılar tarafından fethinden önce İstanbul'da Galata bölgesindeki Ceneviz varlığına dikkat çeker ve bu cildin bir bölümünü Galata'ya tahsis eder. Cenevizliler tarafından kurulan Galata'nın hangi yollar izlenerek, kaç kale etrafına kurulduğunu ayrıntılı bir şekilde anlatır[4]. Burada şüphesiz en önemli ifade şudur: "Cenevizliler Galata'yı o derece imar ettiler ki, o imarın eserlerini binalarda görmek hâlâ mümkündür."

1261 yılında Bizanslılar ile Cenevizliler arasında yapılan Nif (Kemal Paşa) antlaşmasıyla Galata'da bir Ceneviz mahallesi oluşmaya başlamıştı. Ancak, Bizans İmparatorluğu özel oturma izni verdiği, ticaret yerleri ve mahalleler ayırdığı Cenevizlilere buraları tahkim etme hakkını tanımamıştı. Bu nedenle Cenevizliler'in yerleştiği Galata, XIV. yüzyıl başlarına kadar surlarla çevrilmiş değildi. Bu arada Venediklilerin İstanbul'a saldırması imparator II. Andronikos'un (1282-1328) Cenevizlilerden yardım istemesine ve bu yardımın karşılığında da İmparatorla Cenevizliler arasında 1304

[1] Baysun, 1997: 408-409.

[2] "…..Ve Ciniviz kıralı dahi Galata câniblerinden tâ Karadeniz Boğazı›na varınca sâhili bahrde olan kılâ'ları harâb [ü] yebâb edüp cümle Frengi bed-reng Galata›yı tahtgâh edindi.", Evliya Çelebi, 2005: 20. Jean-Louis Bacque-Grammont, Frenklerin yani Avrupalı Hıristiyanların Evliya'da çelişkili görünümlerle belirdiklerini, aldatma konusunda ve savaş oyunlarında sahip oldukları beceriye bağlanan Fireng-i pür-reng, (Frenklerin bol hileleri), ve Fireng-i bed-reng, (Frenklerin kötü hileleri) olarak ifade edilerek kafiye ihtiyacının rol oynadığının altını çizmektedir. Grammont, 2010: 84, 91.

[3] Dankoff, 2004: 64.

[4] Cenevizliler ve Osmanlılar döneminde Galata hakkında geniş bilgi için bk. İnalcık, 1991: 17-116, Mitler, 1979: 71-91.

antlaşmasının yapılmasına zemin hazırlamıştır. Böylece, Cenevizliler Galata'daki surların yapımına başlamışlar ve 1349'da Galata kulesi diye anılacak olan kuleyi yapmışlardır.

Evliya Çelebi'nin anlatımından hareketle Galata'nın onun üzerinde etkileyici bir iz bıraktığını görmek zor değildir. Evliya Çelebi, mübalâğalı üslûbuyla kalenin kendisinde bıraktığı izlenimi şöyle tasvir eder:

" Galata kulesi 118 zira binadır ki göklere ser çekmiştir. En üst zirvesi saf kalay ile kaplıdır. İstanbul kulesi her yerden çepeçevre görünür değildir. Lakin bu Galata kulesi insan gibi şekillerde görünür. Kapıları sağlam demirdendir. Bursa›ya hakim durumdaki Keşiş Dağı,(Uludağ) üzerinden ayan beyan görülür. Dürbün ile bakılırsa Bursa›nın imaretleri görünürmüş diyorlar. Bu kule her yerden görünür, şekli silindiriktir...[5]"

Evliya Çelebi, verdiği bilgiye göre Galata kelimesinin kökenini merak etmiş ve merakını sürekli yaptığı gibi halk etimolojisi ile çözmüştür. Konstantiniyye kalesinin ilk yapıldığı zaman Galata tarafları çayırlık, havadar mahsuldar köylerle doluymuş. Köylüler bu bereketli topraklarda hayvanlarını otlatır, onlardan sağdıkları sütleri de krala sunarlarmış. Bu süt son derece lezzetli olduğundan buraların adına galata denilmiş. "Çünkü Yunan lisanında süte Galata derler" diyerek de bu tezin doğruluğunu teyit etmiştir[6].

3. BATI ANADOLU KOLONİLERİ

Seyyah, seyahatnamesinde bahsettiği Cenevizlilerin Anadolu'da yaşadığı bir başka yerin de Batı Anadolu'da Foça, Balat ve Fethiye civarında olduğunu belirtmiştir. Kente ilişkin gözlemlerini aktarırken Foça yerine Kara Foça[7] ifadesini kullanan Evliya, bu bölgenin Orhan Gazi tarafından alınarak Osmanlılara geçtiğini belirtir. Ancak Osmanlıların eline geçtiğine dair bu bilginin doğruluğu tartışmalıdır. 1329 yılına gelindiğinde Eski Foça Bizanslılara bağlanmışken, Yeni Foça hala Cenevizlilerin elindeydi[8]. Ayrıca Bizans imparatoru III. Andronikos, Saruhanoğulları ve Aydınoğullarının yardımıyla 1336'da Yeni Foça'yı Cenevizli Cattaneo'nun elinden almıştı. Her iki Foça'nın yeniden Bizans egemenliği altına alınması sadece on yıl sürmüştür. Cenevizliler Amiral Simone Vignoso komutasında 18 Eylül 1346 tarihinde Eski Foça'yı, 20 Eylül'de de Yeni Foça'yı Bizanslılardan tekrar zabt etmiştir ve varlıklarını II. Mehmed'in 1455 yılında bölgeyi ele geçirmesine kadar devam ettirmişlerdir[9].

Evliya Çelebi'nin Batı Anadolu'daki en önemli ticaret limanlarından biri olan Foça için Eski ve Yeni Foça ayrımını yapmadığını görmekteyiz. Her ikisi için Kara Foça ifadesini kullanmışsa da Eski ve Yeni Foça şeklinde 2 ayrı Foça'nın varlığı bilinmektedir[10]. 1275 yılında İmparator VIII Mihail Paleologos Cenevizli Zaccaria[11] kardeşlere, zengin şap madenlerine sahip olan Foça şehrinin yönetimini verdi. Cenevizli aile şap madenlerini işleterek zamanla zenginleşti. Foça'da bir süre sonra şap işletmelerini daha verimli kılmak ve Türk akınları karşısında

[5] Evliya Çelebi, 2005: 211.

[6] Semavi Eyice, ilk adının Sykai ve İustiniapolis olduğunu eski Bizans kaynaklarına ve patrikhane fermanlarına dayandırarak ifade etmektedir. Eski ve artık pek kabul edilmeyen bir hipoteze göre de Galata adının menşeini süt anlamına gelen Galaktos da arayanlara da Galata'nın kayalık yamaçlarının süt veren ineklerin yetiştirilmesine müsait olamayacağı gerekçesiyle reddedildiğini ancak yıllar sonra 1583 yılına ait bir fermanda Galata ahırlarındaki ineklerden bahsetmesi nedeniyle burada ineklerin yetiştirilebileceğini göstermesi nedeniyle bunun mümkün olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, Galata adının İtalyanca rıhtım, iskele manasındaki calata kelimesinden geldiği yolundaki iddiaların ise buraya İtalyanların XII. yüzyılda yerleşmesinden çok önce bu adın mevcut olmasından dolayı reddedildiğinden de bahsetmektedir. Görüldüğü üzere kelimenin menşei tam olarak aydınlanmış değildir. Galata ismi ile ilgili tartışmalar için bk. Eyice, 1965: 206-207. Babasının arkadaşı Simyon Usta'dan Yunanca ve Latince öğrenmiştir.

[7] Be-dest-i asâkir-i seğirdimciyân Kara Ece Ya'kûb ve Kara Mürsel ve Kara Balıkesr ve Kara Bekir nâm gâzîler Kara Koca ile ale'l-gafle Kara Foça boğazına şebhûn edüp ibtidâ Kara Foça ve Kara Koca şehre kılıç urup feth etdikleri içün bu şehre Kara Foça derler. Evliya Çelebi, C.IX, 2005: 45.

[8] Turan, 2000: 55, 249.

[9] Turan, 2000: 250-252.

[10] İmparator II. Andronikos (1282-1328), Sakız›ı müdafaa edebilecek kudretli birisini aramağa başlamış ve kendisi de bir olup-bitti yaratarak bu göreve talip olan Yeni Foça hâkimi Benedetto Zaccaria'yı seçmek zorunda kalmıştı. Aslen Cenovalı Zaccaria ailesinden olup, kardeşi Manuele'nin ölümünden sonra 1288'den beri dirlik suretiyle Yeni Foça'yı elinde bulunduran Benedetto …., Turan, 1968: 175.

[11] Benedetto Zaccaria hakkında geniş bilgi için bk. Lopez, 1962: 209-249, Pistarino, 1969: 12-19.

güvenliği sağlamak amacıyla ikinci bir kalenin yapılmasına gerek duyuldu. Bu ihtiyaçtan dolayı Foça'nın kuzeyinde Cenevizli Andreolo Cattaneo (1314-1331) yönetiminde Bizanslıların da yardımıyla yeni bir şehir kurarak adına Yeni Foça demişlerdir.

Piri Reis, Osmanlıların her iki Foça'nın egemenliğini ellerinde tuttuğu bir dönem olan 16. yy. başlarında Ceneviz tüccarlarından bir grubun Yeni Foça'da (Focea, Foggia Nuova) bulunduğuna tanıklık eder. 1521'de hazırladığı Kitab-ı Bahriye adlı yapıtında şu bilgileri verir:

"Foça hakkında şöyle bir rivayet vardır: Eski Foça›yı (Focea Vecchia) evvela Venedik tüccarları yapmışlardır. Yeni Foça›yı Ceneviz tüccarları yapmışlardır Ceneviz tüccarları kendi kumaşlarını ve diğer eşyalarını getirmek için bir depo yapmak üzere yer talep ederler. Böylece Yeni Foça yapıldı. Ben yazımda anlattığım şekilde Ceneviz tüccarlarının Yeni Foça›da oturduklarını gördüm. Fakat şimdi dağılıp gitmişlerdir[12]…."

Yazar, Foça'dan sonra ziyaret ettiği yerlerden biri olan "Evsâf ı şehr i kadîm ve bender i azîm kal'a-i Balat feth i Sultân Polâd" başlığı altında kısa olarak tarihini anlattığı Balat'la ilgili bilinmeyen bir tarihte Kaydefa (Kidefa) zamanında yapıldığını, daha sonra Rum keferesi elinden Aydın Bey oğlu İsa Bey'in beylerinden Polat Emir fethettiği için Polat kalesi denildiğini belirtmiştir. Kalenin bazı yerlerinde Ceneviz işaretlerine rastladığını bu nedenle bir dönem onların hakimiyeti altında olduğunu ifade etmiştir. Fetihten sonra mamur olan üç beldeyi sayarken Ayasluk ve Milas'ın yanı sıra Balat'ı da eklemiştir[13]. Böylece Balat, XIV. yüzyılda Batı ile ticarî münasebetlerin arttığı sırada, müstahkem kalesinin koruması altında bir ticaret merkezi olarak önem kazanmıştır. Oraya yerleşmekle yetinmeyen Cenevizliler, aynı zamanda verimli bir ticaret yapmışlardır[14].

17.yüzyıldaFethiye'yiziyaretedenEvliyaÇelebi, Fethiye ve Kalesi hakkında bilgi vermektedir. "Evsâf-ı Kal'a-i Mekri" başlığı altında kısa olarak Mekri'nin (Fethiye) tarihini anlatan Çelebi, önce Cenevizlilerin kaleyi hakimiyetleri altında tuttuğunu, daha sonra onların elinden Menteşe oğullarından bir Han'ın aldığını[15] son olarak I. Murad zamanında Osmanlılara geçtiğini ifade eder. Sonra yine Cenevizlilerin istilasına uğrayarak kalesi yıkılmıştır. Seyyah, kalenin kalan büyük burçlarında hala Ceneviz yazıları ve resimlerinin var olduğuna işaret etmiştir. Bu ifadeleriyle Cenevizlilerin Fethiye Kalesiyle yakınlığını ortaya koyar ve hatta bu işaretleri kalenin Cenevizlilerce yapıldığına dair bir emare olarak görür.

Evliya Çelebi, Mekri ziyaretinden sonra bir başka Ceneviz yapısı olarak ifade ettiği Finike Kalesi'nin bulunduğu bölgeye gelmiştir. Burada bölgenin Teke vilayeti ismini almasını " sene tarihinde Teke Bay oğlu Ahmed Bay feth edüp Al-i Osman'dan Orhan Gazi sururuna bin teke keçi ile ve bu Finike kal'asının miftahların saçı hedaya verdiği için Teke Bay olasın deyü nutk etmişler, anın içün tekeleri çokdur ve Teke vilayeti deyü andan kalmıştır " şeklinde açıklamıştır[16].

Isparta gezisinden sonra "Evsâf-ı Kal'a-i Adalya" başlığı altında kısa olarak Adalya'nın tarihini anlatan Evliya Çelebi, Cenevizlilerin adayı hakimiyetleri altında tuttuğunu, daha sonra onların elinden Sultan Alaeddin'in fethiyle Anadolu Selçuklularının ele geçirdiğini belirtmiştir[17]. Orhan Gazi döneminde de Osmanlılara geçtiğini bir ara İspanyolların eline geçse de I. Murad zamanında tekrar Osmanlılara geçtiğini ifade eder.

[12] Piri Reis, 2002: 125.

[13] Balat, XIV. yüzyılda Ayasuluk (Selçuk) ile beraber Cenevizli ve Venedikli tüccarların hububat ticareti yaptığı önemli ihracat limanlarıydı. Çavuşdere, 2007: 88.

[14] Çavuşdere, 2007: 68, 89, 113.

[15] 1261 yılında Anadolu'nun güney sahil ucundan harekete geçen eski bir Emirü's-sevahil Menteşe Bey (Pachymeres'de Salampakis Mantachias, Marino Sanudo Torsello'da Turquenodomar Mandachia)'in Bizans idaresindeki Karia (Muğla yöresi) bölgesini ele geçirmiştir. Emirü's-sevahil, Türkiye Selçuklu Devleti'nde ülkenin kıyı bölgelerinin idaresinden sorumlu otoriteye verilen unvandır. Çavuşdere, 2009: 280.

[16] Evliya Çelebi, C.IX, 2005: 141Seyyahın bu söylencesi doğru değildir. Antalya Selçuklular zamanında Türklere geçmiş, Osmanlı Devleti ise bu bölgeye Yıldırım Beyazıd zamanında hakim olmuştur. Taşbaş, 2007: 17.

[17] Yazarın verdiği bilgilerin doğruluğu tartışmalıdır. Antalya'da Ceneviz hakimiyetinin varlığını, IV. Haçlı seferinden sonra bölgeyi ele geçiren Aldobrandini adlı bir İtalyan'a dayanarak belirtmiş olabilir. Ancak adı geçen İtalyan Cenova'lı değil Toscanalı'dır. Antalya'yı Onun elinden alan da 1207 yılında Anadolu Selçuklularından I. Gıyaseddin Keyhüsrev'dir. Şehir kısa bir süre Kıbrıs hakimiyetine girse de 1216'da I. İzzeddin Keykavus tarafından tekrar alınmıştır. Osmanlıların eline geçişi ise Yıldırım Beyazıd zamanında gerçekleşmiştir.

4. SAKIZ ADASI

Seyahatname'deki Çeşme gezisinden sonra buraya çok yakın bir mesafede yer alan, büyük şehir kalesi, eski bağ ve gülistan olarak adlandırdığı Sakız Şehri'ni ziyaret etmiştir. Evliya Çelebi, ziyareti sırasında Sakız adasının Osmanlılar tarafından ele geçirilmesinin sebebini sadece tek bir gerekçeye dayandırarak aktarmıştır. Ceneviz kafirlerinin Osmanlı ile görünürde dost olduğunu ancak gizlice gelen geçen tüccar, hacı ve yolcu gemilerini alıp insanları zincire bağlı esir etmelerini Sakız'ın ele geçirilme nedeni olarak gösterir. Bu nedenden dolayı da padişah Kanuni'nin Sakız adasının fethini Piyale Paşa'ya emrettiğini belirtir. Onun da 300 parça kadırga[18] ile Sakız adasının 18 mil doğusu karşısında Hoşabad yani Çeşme Kalesi limanında demir atıp yattığını bunun üzerine Sakız'dan tüm kafir ileri gelenleri ve balyoz prenslerinin seçkinleri firkate hediyeleriyle tüm hediyelerini arz edip Piyale Paşa'ya bağlılıklarını bildirdiğini ifade etmektedir[19].

Yazar, Piyale Paşa'nın kaleyi teslim etmeleri için çağrıda bulunmasına ilk başlarda Sakız Cenevizlilerinin yaklaşmadığını ancak Osmanlıların ısrarlı çabaları ve adada yerleşmelerine devam etmeleri karşılığında bu kararlı tutumlarından vazgeçerek mücadelelerine son verdiklerini belirtmiştir. Buna mecbur kalan Cenevizlilerin karşılığında can ve mal güvenliğinin sağlanması, kale dışında da kilise yapma hakkı, adam başına her yıl birer altın verme ve din adamlarını haraçtan muaf tutma gibi isteklerinin olduğunu ve bunu da Osmanlıların kabulüyle savaşsız bir şekilde adanın ele geçirildiğini ifade etmiştir. Fetihten sonra da kafirler olarak adlandırdığı yetmiş üç bin Cenevizli'nin kale içindeki eşyalarıyla ayrılarak taşrada yeni bir yerleşim yeri kurduklarını bildirmiştir. Fethin tarihini de 973 olarak kayıt altına almıştır ki 1566 senesine tekabül etmektedir[20]. Evliya'nın anlattığı bu hadise ile, bir zamanlar Galata'ya, Karadeniz'in dört tarafındaki kalelere Azak Denizi sonundaki Azak Kalesi, Kefe Kalesi ve Sudak Kalesi başta olmak üzere diğer kalelere de sahip olan Cenevizliler, Doğu Akdeniz'deki son kolonilerini de kaybederek çekilmek zorunda kalmışlardı.

Seyyah, Sakız adasının ele geçirilme nedenini sadece tüccar, hacı ve yolcu gemilerini ele geçirip zarar vermeleri olarak açıklamıştır. Adanın Akdeniz ve Ege sahillerinin güvenliği için önemli olmasının yanında Mısır, Suriye ve Filistin gibi doğu ülkelerine yapılan Hac ve deniz ticaretinin uğrak yeri olması nedeniyle de önem taşımaktadır. Ancak adanın ele geçirilme nedeninin sadece tek bir nedenle açıklanması konunun anlaşılması açısından yetersiz kalmaktadır. Asıl önemli sebepler olarak 1566 yılına gelindiğinde Cenevizli idarecilerin üç yıllık vergilerini tam ödememeleri ve Osmanlıların Malta kuşatması sırasında Sakız adası halkının bir bölümünün Malta'ya giderek Osmanlılara karşı St Jean Şövalyeleri'nin yanında yer alması gösterilmektedir[21].

5. KARADENİZ KOLONİLERİ

Evliya Çelebi, 1635 ile 1680 yılları arasını kapsayan seyahati sırasında Anadolu'nun birçok yerinde Ceneviz yapılarına işaret etmişti. Özellikle Karadeniz bölgesinde yoğunlaşan Ceneviz kolonilerine ait kaleleri örnek göstermişti. Bu bilgilerden Batı Karadeniz'den başlayarak, Doğu Karadeniz'e kadar olan yerleşim bölgesinde Kastamonu, Amasra, Sinop ve Trabzon çevresinde varlıklarına dair kalelerin Cenevizlilerce inşa edildiklerini çıkartabiliriz. Aynı zamanda Karadeniz'in kuzeyinde Kırım Yarımadasında Sudak, Kırım, Kefe, İnkirman, Balaklava kalelerinin de birer Ceneviz üssü olduğunu anlamaktayız.

Yazar, "Evsaf-ı Bartın kal'ası" başlığı altında bu yapının Cenevizliler tarafından yapıldığını açıkça belirtmiştir. Buradan Amasra'ya[22] oradan da bir başka Ceneviz

[18] Yazar'ın sayı konusunda abartılı davrandığı görülmektedir. Şerafeddin Turan, Piyale Paşa'nın İstanbul'dan 70 kadırga ile hareket ettiğini, Gelibolu'dan sonra katılan gemilerle sayının 80'e ulaştığını belirtmektedir. Bu farkın da Gelibolu'dan sonra bazı gemilerin mesela Midilli kadırgalarının donanmaya katılmasından ileri geldiğini ifade etmektedir. Turan, 1968: 187, Carlo Hopf da Sakız'a varan Osmanlı donanmasının 80 kadırgadan oluştuğunu kaydetmektedir. Hopf, 1882: 58, Mordtmann da İstanbul'dan hareket eden kadırga sayısını 70 olarak vermektedir. Mordtmann, 1997: 95.

[19] Evliya Çelebi, 2005: 59-60.

[20] Evliya Çelebi, 2005: 59-60.

[21] Turan, 1968: 191.

[22] Evliya Çelebi, evsaf-ı kal'a-i Amasra başlığı altında Amasra tarihini açıklarken bölgedeki Ceneviz kolonilerine işaret etmemiştir. Oysa Cenevizliler 1261 Kemalpaşa (Ninfeo) andlaşmasından sonra Karadeniz'e açılarak XIII. yüzyılın sonlarına doğru Amasra'ya gelip yerleşmeye ve bir koloni oluşturmaya başlamışlardı. Ancak şehir yönetiminin kesin olarak ne zaman

eserinin bulunduğu İnebolu'ya geçmiştir. Özetle İnebolu'nun tarihini anlatan Evliya Çelebi; Cenevizliler tarafından yapıldığını, Danişmentlilerin aldığını sonra Osmanlılara geçtiğini, Kastamonu'ya bağlı yüz elli akça şerif kaza olduğunu söylemektedir. İnebolu'yu geçtikten sonra, Kastamonu'ya bağlı Şatırköyü ve İstefan'ı kısaca anlatarak Vona kalesine geldiklerini belirtmektedir[23].

"Evsâf-ı kal'a-i Vona[24]" başlığı altında kısa olarak Vona'nın tarihini anlatan seyyah, Cenevizliler tarafından yapıldığını, Uzun Hasan Azerbaycan padişahıyken Gümüşhane, Bayburd ve Canha kaleleriyle beraber burayı da feth ettiğini daha sonra Selçuklulara geçtiğini belirtmiştir. Ancak bu dönemde Selçukluların tarih sahnesinde olmadığı göz önünde bulundurulursa yanlış bir bilgiyi vermiş olduğu görülmüştür. Daha sonra da Fatih zamanında Osmanlılara geçtiğini ifade etmiştir[25].

Seyyah, Vona'dan sonra bir diğer Ceneviz izlerine rastladığı Giresin Kalesi'nin bulunduğu bölgeye gelmiştir. "Evsaf-ı kal'a-i Giresin" başlığı altında kısa olarak Giresin tarihini anlatan Evliya Çelebi, kalenin İslambol Kostantini binası olduğunu daha sonra Uzun Hasan'ın bu bölgeyi ele geçirdiğini ve bir dönem Cenevizlilerin hakimiyet kurduğunu ve son olarak Fatih zamanında Musahib Mahmud Paşa tarafından alınarak Osmanlılara geçtiğini ifade etmiştir. Yazar, kadim-i evvelde Ceneviz Frengi elinde iken şehrin çok büyük olduğunu belirtmiştir[26].

Göreli Kalesini dört köşeli bir Ceneviz binası olarak tanıtan yazar, buradan Trabzon nahiyelerinden yine bir Ceneviz yapısı olan Kiliye kalesine geçmiştir. Seyahatine Yorozburnu, Ahçaabad ve Polata üzerinden Tarabefzun'a doğru devam etmiştir[27]. Bu kalenin Büyük İskender zamanında adını veremediği bir kral tarafından inşa edildiğini, onların elinden Cenevizlilere geçtiğini, daha sonra Azerbaycan hakimi Uzun Hasan'ın kaleyi fethettiğini ve bundan sonra kaleye Tarab-zen denildiğini belirtmektedir[28].

Yazar, "Evsaf-ı kala-i gevher-pa Anapa" başlığı altında Anapa kalesinin Ceneviz kralının tahtı olduğunu daha sonra Sultan Bayezid-i Veli'nin veziriazamı Gedik Ahmet Paşa'nın donanma ile Kefe Kalesi fethine giderken Cenevizlilerden aldığını ve içine asker yerleştirerek Kefe'nin fethine devam ettiğini ifade etmektedir[29].

Evliya Çelebi, Karadeniz'in kuzeyinde Ceneviz kolonilerinin izlerine rastladığı bir başka yer olarak da Azak Kalesini zikretmektedir. Oraya ulaşmadan önce Balısıra limanına uğradığını burada Cenevizliler tarafından yapılan kalenin duvarlarının hala varlığını koruduğunu belirtmektedir. Daha sonra Azak Kalesi'nin bulunduğu bölgeye gelen seyyah, kaleden geriye yalnızca bir Ceneviz kulesi kaldığını tespit etmektedir[30]. Bu Karadeniz'in kuzeyindeki yerlerden başka Balaklava, Tateli, Kerç, Kefe, Sudak, Menkub, İnkirman, Sarkirman, Taman vd. kalelerin de bir zamanlar Ceneviz kolonisi olduğunu belirtmeden geçmemektedir.

Evliya Çelebi, Anadolu'daki Ceneviz kolonilerini bu şekilde açıklarken onların ekonomik yapıları hakkında da bilgi vermektedir. Bursa sanatlarını anlatırken karşılaştırma yapma suretiyle Bursa'da dokunan kadifelerin Cenova şehrinde işlenenlerden daha güzel olduğunu yazar. Bursa'daki imalatçıların Cenova'dakilere benzeyen yakut rengi kadife, farklı renklerde Bursa keteni, kırk-kalem denilen önlükler, ipek keseleri, ipekli tüller ve son olarak çatma munakkaş denilen parça kadife kumaştan minderler gibi ürünler ortaya koyduğunu belirtir. Cenova'nın yakut rengi kadifelerinden[31] bahsederek şehirde yerel olarak üretilen dokumaları ifade etmiştir.

Ceneviz kolonisinin eline geçtiği bilinmemektedir. Bu tarih 1351'den sonra ve mutlaka 1363'ten öncedir. Turan, 2000: 59.

[23] Evliya Çelebi, 2006: 42-45.

[24] Vona bölgesi günümüzde Ordu iline bağlı Perşembe ilçesidir.

[25] Evliya Çelebi, 2006: 45.

[26] Evliya Çelebi, 2006: 46.

[27] İlkçağda Trapezus, Trapeza olarak ifade edilirken, Batı dillerinde Trapezun, Trebizonde ve Ortaçağ İslam yazarlarının eserlerinde de Atrabarunda veya Tarabazunda şeklinde geçmektedir. Tekindağ, 1997: 456.

[28] Trabzon'un Persler tarafından alınarak Osmanlılar'ın eline geçişine kadarki süreçteki el değiştirmeleri hakkında bk. Tekindağ, 1997: 457-463.

[29] Evliya Çelebi, 2006: 62.

[30] Evliya Çelebi, 2006: 68.

[31] Cenevizlilerin kadife üretiminde önemli bir merkez olduğuna dair örnekleri çoğaltabiliriz. Örneğin, Cenova hükümetinin 1391 yılında Osmanlılara gönderdiği iki temsilci yanlarında hediye olarak kadife elbiseler getirirken, yine bir başka Ceneviz elçisi Tortorino'nun XVI. yüzyılda İstanbul'a gelerek sunduğu şaşalı hediyeler arasında kadife elbiseler de yer almaktaydı. Balard, 1978: 97-98.

Yazar'ın söz konusu dönemde Cenova'nın yakut rengi kadifesinden söz etmesinden, şehir ekonomisinin bu ürüne sıkı sıkıya bağlı olduğunu anlayabiliriz[32].

6. SONUÇ

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde bilgi verilen Batılı Devletlerden biri de Cenova'ydı. Onların Osmanlılardan önce ve Osmanlılar zamanında Anadolu'da yaşadıkları bölgeler, yapmış oldukları tarihi eserler, ekonomileri vb. hakkında uzun uzadıya bilgiler veren yazar, pek çok bölgede onların izine rastlandığını belirtmekteydi. Galata başta olmak üzere Batı Anadolu, Karadeniz ve Ege Adaları'nı gezerken onların bıraktıkları izlere de atıflar da bulunuyordu. Bu nedenle Cenevizlilerle ilgili bilgi verirken kendi dönemine olduğu gibi kendinden önceki döneme de ışık tutmuştur.

Seyahatname'deki bilgilerden hareketle, Cenevizlilerin siyasi anlamda Anadolu'daki hayatlarından ipucular yakalamaktayız. Osmanlıların Anadolu'da hakimiyetlerini genişlettikçe onların Doğu Akdeniz, Karadeniz ve Anadolu sahnesinden nasıl çıkmak zorunda kaldıklarına şahit olmaktayız. Ancak seyyahın bu hususstaki bilgilerini kullanırken dikkatli olunmalıdır. Çünkü, bir kısmı yerinde tespitler olsa da yanlış değerlendirmelerin de var olduğunu açıkça görmekteyiz. Buna rağmen Evliya Çelebi'den öğrendiklerimiz, Ceneviz kolonilerinin tarihi geçmişini söz konusu boyutlarıyla anlamamıza büyük bir katkı sağlamaktadır.

Bu makale, Cenevizlilerin yaşadıkları bölgelerdeki tarihî, idari, siyasi ve askeri durumları ile kültürel, toplumsal ve ekonomik boyutları hakkında dikkate değer bilgiler sunarak katkıda bulunmaktadır. Onların Anadolu'da, Karadeniz ve Ege Adaları'ndaki varlıklarını anlatırken onlardan kalma tarihi eserleri vererek somut örnekler sunmaktadır. Ortaçağın bu güçlü devletinin Osmanlı coğrafyasındaki izlerinin XVII. yüzyılda artık zayıfladığını, Evliya Çelebi gibi tarihe meraklı ve güçlü bir gözlemcinin anlatısında bile yeterli bir yansıması olmadığını ortaya koymaktadır.

[32]Evvela guna-gun katife-i la'l-gun işlenir kim Frengistan'ın Ceneviz'inde işlenmez ve elvan sereng ve Bursa alacası ve nefti ve mavi bezleri ve kırk kalem peştemalları ve harir-i Bursa kiseleri ve fitil ebrişimi cangir olmuşdur. Ve çatma münakkaş katife yasdıkı, Evliya Çelebi, 2006: 23.

KAYNAKÇA

Balard, M. (1978). **La Romanie Genoise (XIIe-debut du XVe siecle),** Cilt. 1-2, Roma.

Baysun, M.C. (1997). "Evliya Çelebi", İslam Ansiklopedisi, Cilt. 4, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir, ss. 400-412.

Çavuşdere, S. (2007). *14. Yüzyıl İtalyan Kaynaklarında (Zibaldone Da Canal, Francesco Balducci Pegolotti, Pignol Zucchello) Türkiye Ticaret Tarihine Dair Kayıtlar,* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.

Çavuşdere, S. (2009). "Ege'de Türk-İtalyan Hububat Ticareti (13. - 14. Yüzyıllar)", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi,* 28/46, ss. 275-303.

Dankoff, R. (2004) **An Ottoman Mentality: The World of Evliya Celebi**, Leiden.

Evliya Çelebi, (2005). **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, Cilt. 1, (Haz: Y. Dağlı, S. A. Kahraman, R. Dankoff), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Evliya Çelebi (2006). **Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi**, Cilt. 2, Haz. Zekeriya Kurşun, Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Evliya Çelebi, (2005). **Evliya Çelebi Seyahatnamesi,** Cilt. 9, (Haz: Y. Dağlı, S. A. Kahraman, R. Dankoff), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Eyice, S. (1965). "İstanbul'un Mahalle ve Semt Adları Hakkında Bir Deneme", *Türkiyat Mecmuası*, Cilt.14, İstanbul, ss. 199-216.

Grammont, J.L.B. (2010). "Evliya Çelebi'nin Seyahatnâmesi'nde Portekiz ve Portekizliler", **Harp ve Sulh Avrupa ve Osmanlılar**, (Ed: Dejanirah Couto), Kitap Yayınevi, İstanbul.

Hopf, C. (1882). **Storia dei Giustiniani di Genova**, Tradotta da Alessandro Wolf, Genova.

İnalcık, H. (1991). "Ottoman Galata 1453-1553", **Premiere Rencontre Internationale sur l'empire Ottoman et la Turquie Moderne** (Ed: Edhem Eldem), İstanbul, ss. 17-116.

Lopez, R.S. (1962). "Famigliari, procuratori e dipendenti di Benedetto Zaccaria", **Miscellanea di storia Ligure in onore di Giorgio Falco,** Milano, ss. 209-249.

Mitler, L. (1979). "The Genoese in Galata: 1453-1682", **International Journal of Middle East Studies**, 10/1, ss. 71-91.

Mordtmann, J.H. (1997). "Sakız Adası", İslam Ansiklopedisi, Cilt. 10, Eskişehir, ss. 94-97.

Piri Reis, (2002). **Kitab-ı Bahriye, (**Ed: Bülent Arı), Ankara.

Pistarino, G. (1969). "Chio dei Genovesi", *Studi Medievali*, Cilt. 10/1, Spoleto, ss. 3-68.

Taşbaş, E. (2007). *15 No'lu Antalya Şer'iyye Sicili Defterine Göre 1866-1867 Yılları Arasında Antalya Şehrinin İdari ve Sosyo-Ekonomik Durumu,* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi.

Tekindağ, Ş. (1997). "Trabzon", İslam Ansiklopedisi, Cilt. 12/1, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir, ss. 455-477.

Turan, Ş. (1968). "Sakız'ın Türk Hakimiyeti Altına Alınması", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 4/6-7, Ankara, ss. 173-199.

Turan, Ş. (2000). **Türkiye-İtalya İlişkileri-I**, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara.